

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЛІЙНО-ЖИРОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті надані обґрунтовані науковими дослідженнями особливості функціонування олійно-жирового комплексу України.

Ключові слова: виробництво, ціна, конкуренція, соняшникова олія, олійно-жирове підприємство, олійно-жировий комплекс.

Summary. The article provided reasonable research features of functioning of fat and oil industry of Ukraine.

Key words: production, price, competition, sunflower oil, vegetable oil factory, oil and grease complex.

Постановка проблеми. В умовах дії нових торговельних правил, динамічних змін кон'юнктури на внутрішньому і зовнішньому ринках продовольства та енергетичних ресурсів актуальним залишається аналіз економічних показників роботи підприємств олійно-жирового комплексу та визначення чинників їхнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні питання формування й ефективного функціонування ринку агропромислового комплексу є предметом наукових досліджень вітчизняних вчених: Л. В. Бабенко, В. І. Бойко, О. Г. Волощука, В. М. Гаврилюка, О. Г. Дерев'янка, М. В. Калінчика, С. П. Капшука, А. А. Побережної, П. Т. Саблука, І. І. Червена, В. М. Яценка та ін. У працях цих науковців розкриваються організаційно-економічні риси функціонування підприємств галузі, оцінюються тенденції їх розвитку.

Метою статті є аналіз сучасного стану та особливостей функціонування підприємств сільськогосподарської галузі агропромислового виробництва і визначення передумов їхнього подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок 2011/2012 маркетингового року (МР) в Україні охарактеризувався перерозподілом частки компаній у структурі виробництва соняшникової олії як за рахунок купівлі-продажу підприємств великими компаніями, так і шляхом розширення виробничих потужностей.

У боротьбі за лідерство на ринку компанії не тільки розширюють свій виробничий потенціал за рахунок збільшення діючих потужностей і будівництва нових заводів, а й здійснюють операції поглинання компаній, яких вважають найбільш небезпечними конкурентами. Яскравим прикладом останнього було придбання два роки тому Групою компаній (ГК) «Кернел» підприємств Холдингу «Зерноторговельна компанія Олсідз-Україна». У 2008/2009 МР частки зазначених компаній у загальному обсязі виробництва соняшникової олії були практично співставними — відповідно 9 % та 13 %. Маючи у своїй власності лише три заводи (Приколотнянський, Вовчанський та

Полтавський олійноекстракційні заводи (ОЕЗ)), в результаті придбання активів холдингів «Кіровоградолія» і «Екотранс» ГК «Кернел» збільшила частку своєї присутності на ринку до 22 %, зайнявши, таким чином, майже чверть у структурі виробництва соняшникової олії в Україні. Увівши у експлуатацію в 2010/2011 МР ТОВ «Бандурський ОЕЗ» і повністю реалізувавши до січня 2012 р. опціон на покупку 100 % акцій заводу ТОВ «Українська Чорноморська Індустрія», який раніше належав компанії «Бунге Україна», у поточному сезоні холдинг став беззаперечним монополістом на ринку. Такі збільшення активів можуть підвищити частку ГК «Кернел», що володіє на сьогоднішній день 7 маслореробними заводами, до 30 % в структурі виробництва соняшникової олії в Україні, що складає третю частину ринку.

У той же час результатом зазначеної угоди стало зниження частки компанії «Бунге Україна» в структурі виробництва соняшникової олії майже вдвічі — з 12 % у 2010/2011 МР до 6–7 % в 2011/2012 МР. У її активі залишився один завод — Дніпропетровський олійноекстракційний завод, діяльність якого орієнтована на виробництво рафінованої дезодорованої соняшникової олії під ТМ «Олейна». Ще одним придбанням в поточному сезоні стала покупка в січні 2012 р. компанією Glencore Industries The Netherlands BV («Гленкор») ТОВ «Пересечанській ОЕЗ» — підприємства, що раніше належали ПрАТ «Колос».

Виробнича потужність заводу складає 900 т переробки соняшнику на добу, що забезпечує виробництво 400 т олії і 350 т шроту щодня. Раніше «Гленкор» належав тільки ТОВ «Одеський ОЕЗ» із приблизно порівняною потужністю переробки. Покупка нового заводу дозволить компанії в майбутньому подвоїти свою присутність на ринку соняшникової олії [1].

Найбільш вдалим прикладом нових гравців з великими амбіціями на сьогоднішній день є холдинг «Миронівський хлібопродукт». Якщо ж говорити про більш дрібні підприємства, то до них можна віднести, наприклад, АПК «Дніпровський» (ТМ «Знатна Курка»), який має власні потужності з переробки сої та соняшнику, ТОВ «Комплекс

Агромарс» (ТМ «Гаврилівські курчата»), який входить до складу Бориспільського комбікормового заводу і найближчим часом планує ввести в експлуатацію цех з переробки сої. У поточному сезоні переробкою соняшника всерйоз зайнявся Холдинг «Овостар Юніон», який входить до трійки лідерів виробників курячих яєць України, а також ГК «Агроліга», яка раніше займалася в основному рослинництвом. Вказані підприємства для виходу на олійно-жировий ринок залучили інвестиції в результаті розміщення акцій на європейських фондових ринках. Наприклад «Агроліга», виробнича потужність якого 20 тис. т/рік переробки насіння соняшнику, що становить 0,18 % від сумарної виробничої потужності олієекстракційних і олійнопресових заводів України.

Україна стала головним експортером соняшникової олії у світі, частка якої у 2010/2011 МР перевищила 50 % в структурі світової торгівлі. Останніми трьома роками країна демонструє рекордні показники з поставок продукту на зовнішні ринки, розширюючи при цьому їх географію. Так, протягом останніх трьох сезонів Україна збільшила свою частку в світовому виробництві соняшникової олії на 5 % (на 1,16 млн. т) — з 20 % у 2008/2009 МР до очікуваних 25 % у 2011/2012 МР, як і частку в світовому експорті з 46 % у 2008/2009 МР до очікуваних 51 % у 2011/2012 МР — на 1,0 млн. т. У результаті зміни розстановки сил у сфері виробництва соняшникової олії змінився і рейтинг його експортерів. Сьогодні лідером у списку експортерів є ГК «Кернел», яка утримує пальму першості протягом останніх двох сезонів. Причому за два роки їй вдалося збільшити частку своєї присутності на експортному ринку соняшникової олії більш ніж в 4 рази — з 6 % до 25 %. Переламним періодом для компанії в досягненні такої позиції став 2009/2010 МР, коли вона вперше очолила рейтинг українських експортерів соняшникової олії. Зміцнення її позицій відбулося завдяки покупці фірми Allseeds — на ці дві компанії припала п'ята частина всього українського експорту олії (14 % — частка «Кернел-Трейд» і 9 % — Зерно-торговельна компанія (ЗТК) «Олсідз Україна»). А беззмінний лідер минулих років — транснаціональна компанія «Каргілл» зі своєю незмінною часткою на рівні 15 % — змістився на другу позицію. Уже в наступному сезоні (2010/2011 МР) на ГК «Кернел» довелося чверть загального обсягу експорту олії з України, а «Каргілл» зайняв нішу в 13 %. Враховуючи плани щодо збільшення в Україні виробництва основних олійних культур (соняшник, соя та ріпак) до 15 млн. т до 2015 р., можна очікувати, що переробний потенціал буде збільшуватися. При цьому збережеться тенденція укрупнення компаній і підвищення технологічності підприємств для збереження їх конкурентоспроможності [2].

Низькотехнологічні підприємства будуть йти з ринку, оскільки в умовах глобалізації економіки

та інтеграції України у світове торговельне співтовариство співвідношення «ціна-якість» для олійно-жирових підприємств стане ключовим критерієм для збільшення своєї присутності на зовнішніх ринках. Саме тому впровадження передових технологій, що дозволяють збільшити конкурентоспроможність готової продукції, знижуючи собівартість, але зберігаючи і поліпшуючи при цьому її якість, дає можливість зміцнювати зайняті позиції і опановувати новими збутовими нішами зарубіжжя, а також повністю забезпечити імпортозаміщення на вітчизняному ринку [3].

Останніми роками ринок стабільно зростає завдяки більшому попиту на продукцію галузі переробки насіння соняшнику. Це пов'язано в першу чергу з глобальними тенденціями: зростання споживання випереджає зростання посівних площ під олійні культури; зростає попит на біопаливо, що веде до скорочення обсягів рослинної олії, використовуваної в продовольстві. Також на ринок впливають ціни. Динаміка ціни соняшникової олії найбільше залежить від показників врожаю насіння соняшнику в нашій країні, а також від загальної динаміки цін олійних біржових товарних груп на світових ринках, насамперед від зміни цін на пальмову та соєву олії. Сьогодні в Україні сформувався потужний у світовому масштабі виробничий потенціал з переробки насіння соняшнику (11 млн. т/рік), який перевищує внутрішній сировинний потенціал (8,0–9,0 млн. т / рік) на 20–25 %. При цьому коефіцієнт використання виробничих потужностей олієекстракційних заводів у 2011 р. склав 0,87 (2010 р. — 0,75). Відрізняючи особливість структури експорту соняшникової олії, зазначимо, що у 2010/2011 МР з України було експортовано 2 млн. 655 тис. т соняшникової олії на суму \$ 3 млрд. 54 млн., у т. ч. рафінованої олії — 191 тис. т (7,2 %) на суму \$ 262 млн. (8,6 %).

Очевидно, що більш дорогий продукт глибокої переробки насіння соняшнику — рафінована олія — становить незначну частку в структурі експорту соняшникової олії. На це повинні звернути увагу українські виробники та експортери нерафінованої соняшникової олії. У свою чергу, вступ до Митного Союзу СНД і пов'язані з цим перспективи розширення торгівлі із сусідами можуть служити додатковим стимулом для розвитку виробництва із глибокого очищення і фасування соняшникової олії.

Нині Європа займає позиції лідера у вирощуванні соняшнику, який застосовується у виробництві високоолеїнової олії. Так, основними виробниками цієї олії є Франція (56 %), Іспанія (27 %) та Угорщина (14 %).

Основними споживачами цієї продукції є великі міжнародні продовольчі компанії, які цінують стабільно високу якість зазначеної олії. Основним критерієм оцінки якості продукту переробки олії є вміст у ньому насичених жирів,

процентна частка яких у високоолеїновій олії становить 5 %. Що стосується трансгенних жирів, то у вказаній продукції вони не містяться зовсім. Прогнозується, що до 2020 р. ЄС зіткнеться з проблемою дефіциту високоолеїнової соняшникової олії в обсязі близько 600 тис. т.

За розрахунками, до 2020 р. країни Латинської Америки і СНД будуть розмішати близько 350–400 тис. т вільних для експорту обсягів високоолеїнової соняшникової олії. Цей прогноз є песимістичним, оскільки потенціал Росії та України може бути ще більшим. Таким чином, у Причорноморського регіону є явні переваги в забезпеченні ринку ЄС високоолеїновою олією в довгостроковій перспективі.

Для учасників українського олійного ринку 2011/2012 МР видався сезоном рекордів. При цьому першими своїми досягненнями змогли порадувати операторів ринку сільгоспвиробники. Валові збори ріпаку в обсязі 1,4 млн. т, сої — 2,2 млн. т, соняшнику — 9,4 млн. т з'явилися безперечним підтвердженням того, що виробництво олійних в Україні має величезний, до кінця не розкритий, потенціал. Фаворитом серед агрокультур, як і раніше, залишається соняшник. Якщо врахувати щорічне збільшення посівних площ під цією культурою, можна сміливо стверджувати, що і в подальшому ця олія не втратить своєї популярності в сегменті агровиробництва. Однак перш ніж робити висновки і будувати довгострокові прогнози, доцільно згадати, яким став 2011/2012 МР для українських фермерів і наскільки виправдано нарощування обсягів виробництва соняшнику в умовах роботи олійного ринку України. Навесні більшість господарств були повністю забезпечені матеріально-технічними ресурсами для проведення посівної кампанії. Багато сільгоспвиробників взяли за правило готуватися до весняної сівби ще з осені. Як кажуть у народі, готуй сани влітку. Тому не дивно, що в більшості випадків проблем з посівним матеріалом, у тому числі і насінням соняшнику, у фермерів не виникло. При цьому доречно відзначити, що все частіше українські аграрії вдавалися до використання насіння імпоротної селекції, звертаючи особливу увагу на стійкість сортів до погодних змін, а також їх потенційну врожайність. Разом з тим залишилася великою і частка використання вітчизняного посівного матеріалу.

Завдяки оптимальним погодним умовам, які у весняний період 2011 року встановилися на більшій частині території країни, багато сільгосп-підприємств змогли приступити до сівби соняшнику в оптимальні агрометеорологічні терміни. А достатня кількість вологи в ґрунті забезпечила не тільки своєчасні і рівномірні сходи культури, але стала доброю основою для її подальшого розвитку. До того ж подібна прихильність погоди дозволила багатьом господарствам не тільки уникнути по-

запланованих обробок ґрунту і посівів олійної, але і заощадити кошти. Протягом росту олійної істотних нарікань на стан посівів соняшнику аграрії не висловлювали, посиляючись на витривалість культури, а також використання високоякісного насіння. При цьому дощі, що охопили всю територію України у другій і третій декадах червня, дали аграріям привід для ще більшого оптимізму (особливо стосовно пізніх сортів олійної). Як відзначали фермери, достатня зволоженість ґрунту на фоні оптимальних температур плідно впливала на заповненість кошиків соняшнику.

Так, до прикладу, середня врожайність соняшнику в південному регіоні найчастіше становила 15 ц/га проти 13,7 ц/га у 2010 р., у центральному регіоні — 21 ц/га проти 18 ц/га роком раніше, у північних областях — перевищувала 18 ц/га, в той час як у 2010 р. врожайність олійної в середньому по регіону оцінювалася на рівні 16,5 ц/га, у східному регіоні — 18 ц/га, проти 13,3 ц/га роком раніше. Внаслідок цього урожай соняшнику 2011 р. в обсязі 9,4 млн. т виправдав очікування багатьох сільгоспвиробників.

2011/2012 МР для операторів ринку соняшнику відкрився досить високими цінами. Традиційно тон цінним тенденціям задали великі олійноздобувальні підприємства. Однак, незважаючи на те, що ціни на насіння соняшнику цієї категорії покупців у першій декаді вересня досягли 4000–4250 грн./т, аграрії воліли не поспішати з активними продажами обсягів олійної. У більшості випадків насіння соняшнику реалізували господарства, які відчували потребу в поповненні грошових коштів, витрачених на збиральні роботи, а також необхідних для проведення осінньої посівної кампанії. А враховуючи, що вже на старті сезону інтерес до закупівель олійної активно проявляли різні групи покупців, багато аграріїв вважали за доцільне фіксувати свої максимально високі ціни в діапазоні 4150–4500 грн./т. Проте вже до кінця вересня на ринку соняшнику встановилася тенденція зниження цін. Внаслідок цього частина аграріїв, яка мала у своєму розпорядженні власні потужності зі зберігання зернових і олійних, знизила темпи реалізації насіння соняшнику нового врожаю, вважаючи ціни попиту в межах 3500–3550 грн./т неприйнятно низькими. Зрозуміло, ряд фермерів продовжували продавати олієнасіння за сталими цінами. Однак, як правило, невеликими партіями і в міру виникнення такої необхідності. На тлі сталої ситуації багато сільгосп-підприємств воліли залишати більшу частину врожаю соняшнику на зберігання та активізувати торговельну діяльність не раніше ніж із нового календарного року. На думку фермерів, саме в цей період відзначається активізація попиту, а також зростання цін на олієнасіння через необхідність поповнення запасів сировини олієнасіння олієпереробними під-

приємствами. І дійсно, вже до кінця лютого 2012 р. максимальні закупівельні ціни на соняшник досягли 3950–4050 грн./т, у той час як аграрії все частіше озвучували ціни пропозиції 4150–4300 грн./т. Нова хвиля цінових змін (зниження цін) встановилася на ринку соняшнику в період весняно-польових робіт, коли кількість пропозицій насіння олійної на ринку помітно збільшилася через надходження в продаж не використаних під сівбу обсягів соняшнику.

У цілому ж 2011/2012 МР для багатьох українських аграріїв став прибутковим сезоном. Збільшення валового збору олієнасіння за рахунок високої врожайності соняшнику дозволило ряду сільгоспвиробників отримати дохід вище, ніж вони розраховували спочатку. На думку аграріїв, соняшник залишається однією з найбільш рентабельних культур, і навряд чи найближчим часом вони змінять свій вибір і суттєво скорегують обсяги виробництва олійної на користь інших культур [4].

Висновки з проведеного дослідження. Завдяки високому попиту на продукцію галузі переробки насіння соняшнику ринок став стабільно зростати.

Виробничий потенціал з переробки насіння соняшнику перевищив внутрішній сировинний потенціал на 20–25 %, а коефіцієнт використання виробничих потужностей олієекстракційних заводів у 2011 році перевищив коефіцієнт 2010 року на 0,12.

Література

1. Сільське господарство України. Статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Бабенко Ю. В. Ринок соняшнику: втрачені надії / Ю. В. Бабенко // Пропозиція. — 2008. — № 4. — С. 43–45.
3. Євчук Л. А. Перспективи використання насіння соняшнику / Л. А. Євчук // Агроперспектива. — 2008. — № 3. — С. 18.
4. Сучасний стан та особливості функціонування підприємств олійно-жирового комплексу України [Електронний ресурс] // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1679>.